

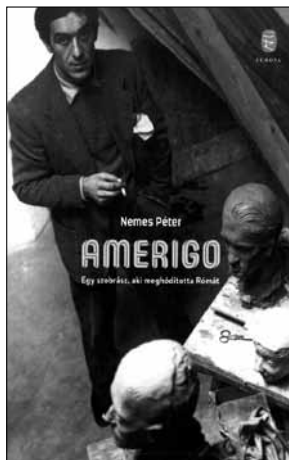
EGY NAGY ÉLET

Nemes Péter: Amerigo. Egy szobrász, aki meghódította Rómát

Emlékszem, ahogy első ízben pillantottam meg. A Via del Babuinón jött a járdán a Piazza di Spagna felől. Fesztelenül, nagy, erős léptekkel. Apró fekete simléderes sapkát viselt. Fekete inget, fekete mellényt. Nagy feje volt, széles, erős arca, amit szemöldöke, mint két bajusz, tömör, sűrű foltokkal zárt. Markáns vonásait mintha szobrász formálta volna. Gondolataiból zökkenettük ki, amikor egyszeriben csak ott álltunk előtte, apám, anyám és középkamasz jómagam, afféle nyugaton kalandozó Mézga család.

Amerigo Tottal a találkozót apám hosszú ideje készítette elő. Még Magyarországról vette föl körülményes módon a kapcsolatot a vasfüggöny mögé időnként visszatérő szobrásszal, aki miután Pesten végighúzta maga után a szabadság színes csóvját, kiváltsággal élve megint és mindig távozott. Egy napon ott álltunk hát, szegényes vacakul öltözött magyar turisták a Via Marguttán, és a kapucsengő neveit bogarásztuk. Ez az utca akkor még nem volt turistacélpont. Kirakatai mögött kárpitos- és asztalosműhelyek sorakoztak, nem menő galériák. Házfalain nem sorakoztak emléktáblák, hogy itt élt Alberto Moravia, Fellini és Giulietta Masina meg Renato Guttuso. Merthogy akkor még valóban ott laktak. Egy utca volt ez is, mint a többi, semmi meglepőt nem lehetett találni benne, hogy a megszire szakadt nagy magyar szobrász is ebben a bohém miliőben forog. Hiába csöngettünk azonban a megbeszélt időben, a kapu nem nyílt ki. Toporgásunk sokadik percében vettük csak észre a kapucsengő mellé becsúsztatott levélkét: „Kedves Bojárék! A papához kellett mennem, váratlanul hívatott. Elnézést kérek. Keressenek később ismét. Üdvözlettel. A.T.”

Tizennégy éves fantáziámat jócskán megmozgatta a levél, a helyzet, a vis maior. Bosszúsak voltunk és feldobottak: ilyen kellemetlenség sem esik meg mindennap! Róma a történelmi folytonosság városa, itt ami kétezer éve vagy régebben történt, jelenvaló; az utcaköveken, homlokzatokon élő évszázadok éppoly aktuálisak és hatásosak ma is. Ezen a tizennégy éves mivoltomban megélt perzselő nyáron Itália eleve a történelem jelenidejűségét kínálta. Alig pár héttel előbb találták meg a Largo di Torre Argentina mellett egy Renault csomagtartójában a regnáló miniszterelnök, Aldo Moro holttestét. A Vörös Brigádok terrorszervezet végzett vele. És általában is, míg Pesten minden ásitóan unalmas, érdektelen és kisszerű volt, itt sisteregve élt a történelem. A valóság sokkal sűrűbb, aromásabb és kézzelfoghatóbb volt, mint hazánk kásás, langyos, szürke, deformált világa. Mindegynek tűnt hát, hogy a XX. század utolsó negyedében élünk, hogy a nagy szobrász épp VI. Pálnál tölti a délutánt, bár történhetett volna a X., a XIII. vagy a XVI. században is, most itt és nekünk volt egyszerre meglepő, egyben magától értetődő.

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2019
384 oldal, 3999 Ft

Ott állt hát előttünk a gondolataiból ocsúdva Nemes Péter nemrég megjelent regényes biográfiájának hőse, *Amerigo. Egy szobrász, aki meghódította Rómát*. Mi a belváros felé viszsza, ő hazafelé tartott a Vatikánból, hol az ekkoriban már eldöntött, kialakítandó magyar kápolna előkészületeit beszéltek át Róma püspökével: a pápával.

Az *Amerigo* formálisan a jeles alkotó biográfiája, dokumentumokra, alkotói interjúkra építkező életrajza, melyben a könyv vezéralakja egyes szám első személyben meséli el pályája fordulóit. A szakmai és a magánéleti fordulatokat egyaránt. Önleletrajz tehát. Melyet Nemes Péter vetett papírra – a történészi eszközökkel egybegyűjthető tények és a karakter hiteles megrajzolásához elengedhetetlen beleélés, intellektuális és szakmai belehelyezkedés módszerével. Mint Bruno Ganz *A bukás* című filmben a megtalált, feladatul kapott diktátor karakterével, úgy Nemes is szinte egyé lényegülve éli és jeleníti meg Tot figuráját. A szerepbe, személyiségbe rejtőzés azonban a könyv jelentései közé önkéntelenül új réteget von. Számomra talán, maradva a Ganz-féle Hitler-alakítás hasonlatánál, a legérdekesebbet. Hiszen *A bukás*ban sem Hitler már jól ismert históriája kínált nívumot, hanem a mód, ahogy a színész a személyiségfejlődés állomásait megrajzolta.

Ha van mégis lényegi különbség a műformákon túl, amely a két alak megjelenítésében döntő, talán tényleg ez: Amerigo Tot, avagy a Fehérvár-surgón 1909-ben született, majd viszontagságos és dicsőséges fordulatokban gazdag életet élő Tóth Imre noha életművének eredetisége okán akár világhírnévre is számot tarthatott volna, széles körben mégiscsak ismeretlen maradt. Nemes Péter könyve az elmaradt elismerés pótlását kívánja szolgáltatni. Az általa megteremtett hang ezért lesz a szobrász hangjává. S ez a hang szólal meg a szobrász belső monológjaiban, tünődéseiben, egy-egy jól adatolt konkrét esemény leírásának közeibe vetett hasonlataiban, kommentjeiben. Azokban a motívumokban, melyekben a megjelenített Tot a leginkább önmaga: épp ezek azok, melyekből megérthető az írói eszközökkel élő Nemes munkája, hozzáállása és szándéka.

Volt honnan merítenie a szerzőnek. Interjúk, levelek maradtak hátra, melyekben nemcsak Tot látásmódja, művészetfilozófiája rögzült, de jellegzetes hasonlatai, szóhasználatának stílárius elemei. Nemes ezekből építkezett, teremtett egységes világot.

Huzamos ideje létezik az irodalmi művészeletrajzok hagyománya. Hasonlóan a később induló filmes életrajzok belső vívódásokat drámai külsőségekkel ábrázoló elbeszélésmódjához, az írásos változatok is rendkívül nehéz feladatra vállalkoznak. Megfestik egy korszak történelmi, társadalmi és szellemtörténeti tablóját, amelyben a kiválasztott hős, a legnépszerűbb ilyen szerző, Henri Perruchot esetében például Manet, Cézanne vagy Van Gogh személyisége bolyong, küzd, utat keres. Ám az *Amerigo* szerzője maga is szobrász. Nemes Péter éppoly jól ismeri az agyag, a gipsz, a viasz, a bronz működését, mint figyelme fókuszában élő hőse. Belső megértéssel követi tehát nyomon Tot művésztének stílárius és korfordulóit. Épp az ezekben megmutatkozó újító eredetiség vagy míves konzervativizmus értékeit tudja a helyén értékelni, láttatni, kezelni. Komoly teljesítmény ez, amihez szükség volt arra a tucat évnyi kutatásra és kitaró figyelemre, ami a könyv megszületéséhez vezetett. Temérdek interjú, véletlenül fellelt és kutatott dokumentum áttekintése és rendszerezése során épült fel a szerző előtt először Tot alkotói pályáíve, majd ezek szinte hézagmentes összefüggései láttán döntött a személyes elbeszélésmód formája mellett.

Amerigo Tot pályája valóban érdemes az alaposabb figyelemre. A kor is, amelyben Rómában élt. Figurájának vonzásához minden bizonnyal az is hozzájárul, hogy a háború utáni évtizedek olasz fővárosa a történelem alighanem legjobb korszakának talán legjobb helyszíne volt. Rendkívül pezsgő. Művészeti és társadalmi útkereséseiben izgalmas konfliktusok feszültségeivel telített. Provinciális és a világ közepe egyszerre, ahol a Cinecitta révén a legnagyobb amerikai filmszallagok és sleppjük lakta be a várost, s ahol a művészet, az irodalom nemzetközi közösségének nagy alakjai is megfordultak időről időre. Hol

volt még ekkor Milánó primátusa? A könyv érénye, hogy Tot figurája ebben a korban és környezetben kap plaszticitást. Művészetének problematikái sem elszigetelt jelenségek, hanem kulturális kereszthatások következményei. És hogy mindezt könnyebben érthessük, számos olyan, Tot környezetét alkotó, nagy jelentőségű művész, író, filmes figurája kerül elő, akik segítenek őt művészetszociológiai értelemben is elhelyezni a kor térképén. Moraviától Salvador Dalíig, Viscontitól Coppeláig és Al Pacinóig egy sor akár ma is aktív művész játszik Tot személyiségét értelmező mellékszerepet ebben az életrajzban. S ha előképzettségünk okán nem is rendelkezünk elegendő tudással Tot szobrászművészetének megértéséhez vagy megítéléséhez, a kötet lapjain felsorakozó találkozások, barátságok, Tot életét meghatározó szerelmek történetiai mindenképp egy irigylésre méltóan gazdag, nagy ívű, merész életet rajzolnak körül számunkra.

Két korszak, a korai németországi évek, valamint a Tot számára pécsi múzeumot teremtő aczéli kultúrpolitika éveinek feltárása hordozza a könyv jelenre vonatkozatható legtöbb tanulságát. Nemes vitathatatlan érdeme, hogy jó arányérzékkel és tárgyilagosan láttatja a puhulót, a Nyugat elfogadó legitimitásáért kultúrpolitikai fronton küzdő Kádárrendszer belső ellentmondásait: korlátait és érényeit. Azt a kort, amelyben én is találkoztam az itthon már akkor is világhírű szobrásszal.

Miután a kis híján elmaradt látogatás mégiscsak összejött, fölmentünk Tot műtermébe. A Via Margutta házsorában nyíló kapun át hátra kijutva az udvarról hegyoldal indult: a Pincio meredek, zöld oldala. Keskeny és hosszú lépcső vitt fel onnan egy apró szobrokkal tömött teraszra – épp olyan, mint az egyébként közeli szomszéd házhoz, ahol a *Római vakáció*ban az elcsavargó hercegnő az amerikai újságíró karjai közé omlik. Ott ültünk le családostul, és vártuk meg, amíg Tot körbevitt a műteremben, majd olasz vacsorát készített. Most, amikor Nemes Péter könyvére ráfordítom a hátsó borítót, azon kiemelve jelenik meg Picasso Totról megfogalmazott jellemzése, mely máig bennem maradt kamaszkori emlékemre rímél.

El voltam ragadtatva Tottól. Inspirált a helyszín, a műterem minden apró szegletében vibráló kreativitás, a személyiség formátuma, szellemi szabadsága, Tot döntéseinek életbátorsága, s elragadtatásomat nem tudtam másként kifejezni, mint csetlő-botló fontoskodással. Vacsora közben vörösborot vett elő. Bal kezében tartotta a zárt palackot, a dugóhúzó hegyét félig a parafába fúrva magállt, úgy beszélt hosszan a szüleimhez. Percek teltek el, a dugóhúzás nem akart haladni. Hol őt, hol a moccanatlan dugót figyeltem. Míg végül türelmemet veszítve a szavába vágtam: segíthetek? Ekkor ocsúdott. Rám nézett, tizennégy éves, földig érő, pálcika karú gyerekre. Elhallgatott. Maga elé tette a bort, a dugóba félig behajtott eszközzel. Kifordította két hatalmas és erős tenyerét, majd mosolyogva a markáiba, utána pedig rám nézett: szerinted én ezzel nem tudom kinyitni?

Gyönyörű szobrásszkéz volt az övé. Amivel az anyagot formálta, s amit az anyagok formáltak rendkívül erőssé. „Ha a Mindenható szobrásszá változtatna – mondta vele kapcsolatban Picasso –, Arp szemét kérném tőle, Moore rajzkészségét, és azt az erőt, ami Tot hüvelykujjában van.”